

Sve katastrofe Jablaničkog jezera

10 February 2017

Jablaničko jezero, nastalo gradnjom visoke brane na Neretvi za potrebe HE Jablanica, ovih dana našlo se u središtu domaæe medijske pažnje. Razlog je drastično pražnjenje nivoa vodne akumulacije (jezera) koje se vršilo posljednjih mjeseci, a koje je kulminiralo krajem januara. Nivo akumulacije je spušten bukvalno na kotu tehničkog minimuma, što je tokom skoro mjesec dana uzrokovalo nezapamæeno smanjenje zapremine ovog prilično velikog jezera, koje je dugo 30-ak kilometara i duboko 80 metara.

Trenutno se bez struènih podataka i analize može samo laièki nagađati šta se desilo, te šta æe se dalje dešavati sa mnoštvom ribljih populacija koje su se silom prilika povukle u taj „beživotni“ ostatak jezera; šta se desilo sa raznim akvatiènim organizmima, koji su hrana ribama i drugim vrstama, a sada su ostali na suhom dnu jezera; odnosno, na koncu, šta se desilo sa cijelim ekosistemom jezera koji se kao takav stvarao od 1955. godine, kada je ova hidroelektrana puštena u pogon i kada je Neretva prestala da teèe na dijelu toka od Konjica do Jablanice. Postoji mnogo pitanja u vezi posljedica ove katastrofe, ali je glavno pitanje ipak okrenuto ka uzroku.

Nepovoljna hidrologija v.s. ljudski faktor

Prilično je oèigledno da klimatske promjene, odnosno njihove posljedice, nisu više samo „medijska vijest“; nego te promjene i njihove posljedice svi više lièno doživljavamo. Klimatske promjene se naroèito ogledaju u promjeni hidroloških prilika, a što su dosad itekako osjetili i u Elektroprivredi BiH (EP BiH), javnoj kompaniji koja je vlasnik i upravitelj HE Jablanica, između ostalog. Stoga i èudi ponašanje uprave EP BiH koja oèito ne prepoznaje problem klimatskih promjena, niti poduzima vidljive mjere prilagođavanja proizvodnje prema novim hidrološkim uslovima, iako isti veæe dobro utièe na njihove proizvodne kapacitete. A primjer koji to zorno pokazuje jeste upravo sluèaj Jablaničkog jezera.

Ipak, prije svega treba reæi da je HE Jablanica planirana i građena kao tzv. regulacijska, akumulacijska elektrana koja predviđa veæe sezonsko osciliranje nivoa akumulacije, ali i manje oscilacije na dnevnom nivou. To sa jedne strane omoguæava veæu fleksibilnost elektrane i energetskog sistema, ali ima za posledicu drastično osciliranje nivoa akumulacije (do 35 metara). Primjerice, gotovo svake godine u zimskim mjesecima akumulacija je obièno djelimično ispražnjena nekih 5 – 7 kilometara nizvodno od kote uspora (gornji nivo pune akumulacije) koja se nalazi u Konjicu. Nekog određenog ili uniformnog pravila o režimu upravljanja akumulacijom praktièno nema. Režim upravljanja je direktno u vezi sa hidrološkom situacijom sa jedne strane, te sa druge potrebama za isporuku energije elektro-energetskom sistemu. Ono što se može zakljuèiti nakon dvadeset godina liène opservacije (o.a.) jeste da su se sezonske oscilacije tokom ovog perioda znaèajno uveæavale (sve niži nivoi), kao što se poveæavalo i trajanje tih „zimskih suša“;.

Uzrok i(li) posljedice

Vratimo se malo na sam katastrofalni događaj i ono što mu je prethodilo. Dakle, HE Jablanica poèela je prošle godine spuštati nivo akumulacije relativno rano da bi krajem godine dosegla iznimno nizak nivo koji se gotovo spustio do tzv. „graniène vrijednosti“; minimalnog nivoa koji je propisan vodnim aktima i iznosi 245,00 m.n.m.. Prema rijeèima direktora elektrane Jablanica „spuštanje nivoa se nastavilo tokom januara i pred kraj mjeseca palo daleko ispod „graniène vrijednosti“;, odnosno na 238,66 m.n.m.“.. Naravno, direktor je podsjetio javnost na protekli period suše i hladnoæe, kao glavne razloge za nastavak proizvodnje energije u uslovima ispod propisane „graniène vrijednosti“; pri tome ne navodeæi koga i na šta taèno obavezuju takvi uslovi proizvodnje. Naveli su iz kompanije i da su poštovali obavezni propisani minimum ispuštanja vode iz akumulacije (40 m³/s) nizvodno, ali su naveli i da je prosjeèni dotok za januar bio 85 m³/s, èime su sami sebe demantirali o potrebi pražnjenja akumulacije zbog obaveze ispuštanja propisanog minimuma (40 m³/s). Jasno se vidi da je dotok u januaru bio duplo veæi od propisane obaveze ispuštanja minimuma nizvodno. Stoga se nameæe pitanje zašto je bilo potrebno nastaviti sa punom proizvodnjom skoro mjesec dana ispod graniènih vrijednosti nivoa akumulacije i time svjesno dovesti u opasnost cijeli ekosistem. Zar se nije mogao napraviti mali ustupak prirodi (od koje ova elektrana toliko zavisi) u vidu smanjenja proizvodnje i ujedno održavanja nekog prihvatljivijeg ekološskog nivoa akumulacije. Medijski navodi koji dolaze iz rukovodstva kompanije o prinuđenosti na ovakvo „granièno“; poslovanje elektrane jednostavno u praksi ne drže vodu. Prije svega, HE Jablanica pri svojoj maksimalnoj proizvodnji (puna akumulacija, puni protok) ne uèestvuje u cijelom elektro-energetskom (EE) sistemu EP BiH niti sa deset posto, pa se može reæi da je proizvodnja ove HE pri minimalnim uslovima gotovo zanemariva, naravno, posmatrana u globalnoj slici pomenutog sistema. Drugim rijeèima, sigurnost isporuke el. energije domaæim kupcima, na šta se pozivaju èelnici EP BiH, nije uopæe uvjetovana proizvodnjom el. energije iz HE Jablanica, veæe se lako može obezbijediti iz drugih izvora, uglavnom termoelektrana.

Međutim, èinjenica da BiH (FBiH i RS) izvozi godišnje između 20 i 30 % proizvedene el. energije daje ovoj prièi naš prepoznatljivi „balkanski“; šmek. Javna je tajna, potvrđena nizom insajderskih izjava iz same EP BiH, da se poèetkom januara cijena el. energije izuzetno poveæala (140 € po MWh). Kompanija je, shodno svojoj poslovnoj politici, usmjerila „viškove“; el. energije na tržište, i ispraznila akumulaciju HE Jablanica ispod „graniène vrijednosti“.. Posljedice ovako proizvedenih megavata, u vidu neprocjenjive štete koja je nanešena flori i fauni, kao i opæenito mještanima, nisu uraèunate u onu gore

pomenutu cijenu. Cijenu, koja je višestruko veća od one koju je naplatila EP BiH za "svoje" megavat sate. Nažalost, stvarna cijena ovakvih megavata, sa uračunatim eksternalijama u vidu energetske negativnih posljedica, kao i obično, bila je fakturisana lokalnoj zajednici.

Katastrofa koja je kulminirala nakon 60 godina

Prva ekološka i sociološka katastrofa ovog područja nastupila je gradnjom HE Jablanica i potapanjem najplodnije doline današnje općine Konjic. Uz mizernu naknadu za potopljeno imanje prisilno je iseljeno preko 5.000 mještana koji su naseljavali dolinu Neretve u naseljima Ostrožac, Lisičići, Ribari i dr. Potapanjem gradišta Ostrožac – koji je pored poljoprivrede imao veoma razvijenu trgovinsku i transportnu mrežu između voćarskih proizvoda iz doline Neretvice koji su išli prema Mostaru i dalje na jug – ostalo je odsječeno od civilizacije (i centra općine) cijelo područje Neretvice sa oko 10.000 mještana. Time je počela stagnacija i raseljavanje tog kraja koje ni do danas nije prestalo. Obećanja, koja su davana prilikom presjecanja crvene vrpce na svečanom otvorenju, ostala su samo šarena laža. Mostovi, brodice, ceste i rasvjeta obalom cijelog novog jezera – bila su samo neka od silnih obećanja iz tog doba. Stvarnost je bila mnogo drugačija; prve sijalice zasvjetlile su u dolini Neretvice tek sredinom sedamdesetih, ali ne iz sredstava elektroprivrede nego iz tzv. općinskog samodoprinosu. Identično je bilo i sa gradnjom (visećeg) mosta u Ostrožcu, a koji je bio jedini automobilski prelaz mještana desne obale sve do prije par godina i gradnje pravog mosta koji je konačno finansirala EP BiH, a na insistiranje lokalne zajednice.

HE Jablanica i okolinska dozvola

Ipak, sve silne žrtve koje su prošle mještani ovog kraja, bile su sitne u poređenju sa činjenicom da je ova prva velika elektrana poslijeratne Jugoslavije bila pokretač općenarodnog državnog projekta "elektrifikacije i industrijalizacije" zemlje. Stoga je i razumljivo da nekih ekoloških aspekata nije ni moglo biti prilikom planiranja, građenja i upravljanja elektranom. Danas, 60 godina kasnije, kada savremeni ekološki standardi nalažu odgovornije ponašanje i strožije regulative, imamo primjer Jablaničkog jezera gdje se primjenjuju zastarjeli režimi rada koji u svojoj funkciji nemaju nikakvu drugu ulogu sem energetske. Danas, kada se hidroelektrane u svijetu ne grade ukoliko ne ispunjavaju više funkcija (energija, navodnjavanje, regulisanje optimalnih proticaja, turizam, sport, rekreacija, uzgoj ribe i dr.), žalosno djeluje činjenica da "naša" elektroprivreda djeluje isključivo profitno, bez ikakvog obzira na druge eventualne namjene i koristi koje se mogu ostvariti pametnim završetkom akumulacijom. Sve pozitivne stvari, ako se i dese, budu rezultat čiste slučajnosti. Nažalost, ove negativne stvari mnogo su češće.

Ovdje dolazimo do apsurdnog koji ovu priču čini još gornjom. Naime, javnost (osim stručnjaka) povremeno je upoznata sa pojmom okolinske (ekološke) dozvole iako se često može u medijima naići na vijest o nekoj mini HE koja ima (ili nema) okolinsku dozvolu itd. Ono koji su malo uporniji znaju da je od 2003. godine stupio na snagu propis koji svim eventualnim devastatorima okoline nalaže da prođu kroz proceduru ishodovanja okolinske dozvole, te u slučaju pozitivnog ishoda imaju obavezno da nakon svakih 5 godina javno revidiraju ishodovanje dozvole. Fascinantno djeluje činjenica da jedna HE Jablanica nema zakonski obavezu i transparentnu okolinsku dozvolu. U vremenima kada svaka mala HE, autoput, kamenolom, benzinska pumpa itd. moraju da ishoduju dozvolu da bi uopće počeli sa gradnjom, takvi propisi se ne tiču velike EP BiH. Ipak, najgore od svega je da se ne tiču ni federalnog Ministarstva okoliša i turizma, niti njihovog Sektora za okolinske dozvole koji su najodgovorniji za ova pitanja. Znakovito je da u ovom medijskom metežu u vezi jablaničke katastrofe nije istupila u javnosti ministrica Edita Đapo, s obzirom da ista obično ne propušta priliku za javno eksponiranje. Možda ministrica nije uopće znala za dimenzije ovog problema (niti da je ovo uopće problem), ali sada kada se valjda konačno upoznala sa problematikom trebala bi konkretno djelovati. Na primjer, na iniciranje blagovremenog osnivanja nezavisne stručne Komisije u okviru Ministarstva, a koja bi promptno započela sa radom. Jer, "nezavisne" komisije koje primjerice osniva trenutno EP BiH, i čiji članovi su plaćeni direktno od EP BiH, ne mogu se tretirati kao relevantne jer su u klasičnom sukobu interesa. Stoga je EP BiH požurila da osnuje svoju "nezavisnu" Komisiju za istraživanje slučaja, a čiji članovi Komisije su davali u medije zaključke istoga dana kada su prvi put posjetili mjesto događaja. Žalosno od EP BiH, ali još gore; žalosnije od istaknutih biologa sa Prirodno-matematičkog fakulteta. I tako će naš veliki privredni gigant nastaviti sa neodgovornim ponašanjem prema lokalnim ljudima i ostatku prirode, baš kao što su i navikli proteklih 60-ak godina, a naša ministarstva će nastaviti da revnosno traže od malih investitora masu dozvola, koje za naš gigant očito ne važe. A možda je ovo sve u sklopu Reformske agende na kojima vlast tako intenzivno radi.